

תמוז תשע"ד – יולי 2014

## אב יהודי ואם 16

### הרהורים מגדריים בעקבות פסטיבל 'לא בשמים' בגליל העליון

ד"ר ענת ישראלי, מנחת 'יוצרות ניגון'

השנה זכיתי לקחת חלק קטנטן בפסטיבל, בפאנל ששמו היה 'אב יהודי ואם 16'. יצאתי ממנו בתחושת אכזבה, כי חשתי שהדברים שאמרתי לא היו מובנים דיים. אולי בכתיבת הדברים אוכל להבהיר עצמי טוב יותר? החלטתי לנסות.

כותרת המושב שהשתתפתי בו, 'אב יהודי ואם 16', אותה הגה פרופ' אשר כהן מאוניברסיטת בר-אילן, כיוונה לקבוצה לא קטנה של ישראלים החיים פה, שלהם אב יהודי והם שותפים פעילים בנשיאה בעול המדינה, כולל שירות צבאי קרבי, שרובה ה-M16 הוא סמלו. ברם אין ישראלים אלה נחשבים יהודים משום שאמם אינה יהודייה, והיהדות כידוע נקבעת לפי האם.

קביעת יהדותו של אדם על פי האם, ולא לפי האב או לפי שניהם או לפי עקרון אחר, הינה אחד מחידושי חז"ל החשובים: המשנה (קידושין פ"ג מ"ב) קובעת כי '...וכל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קידושין, הוולד כמוה; ואיזה זה, זה וולד שפחה ונוכרית', כלומר: צאצא לאב יהודי ואם נוכרית יהיה נוכרי. התלמוד (קידושין סח ע"ב ומקבילות) משלים את החצי השני של המשוואה: 'אמר רבינא: שמע מינה [=משתמע מכך כי] בן בתך הבא מן העובד כוכבים [הגוי/הנכרי] - קרוי בנך!', כלומר: צאצא לאב נוכרי ואם יהודייה יהיה יהודי.

לפני כן, לפני ימי המשנה והתלמוד, לאורך כל ימי הבית הראשון והשני, במשך מאות רבות של שנים, נקבעה השייכות היהודית לפי האב. כך למשל השתייכו לעם ישראל בניהם של יהודה בנו של יעקב אבינו ושוע 'בת איש כנעני' (בראשית לח,א), או שלמה בנם של דוד המלך ובת שבע אלמנת אוריה החתי, ועוד רבים וטובים. כך לאורך כל ימי הבית הראשון, וכפי הנראה גם לאורך כל ימי הבית השני: בשום מקור לא נזכרת האפשרות שהאם קובעת את זהות הצאצאים, וממקומות רבים מאד עולה כי האב הוא הקובע. למען האמת, אם נתבונן לרגע במקרה של אוריה החתי (ובמקרים נוספים כמותו), מסתבר שהחתיים בכללם, אלה ששרדו את הטיהור האתני של יהושע ועדיין חיו בארץ, כמוהם כמיעוטים אתניים אחרים שחיו כאן, עברו תהליך של התקרבות לישראלים, חלקם שירתו בצבא בדרגות בכירות (אמנם ללא M16) והיו מעורים בחברה. זו למעשה המשמעות המקורית של המילה 'גֵר' – מי שמתגורר כאן ובהדרגה, בתהליך טבעי שמתרחש לאורך דורות, נספח לחברה הישראלית ונעשה שותף בחיים הישראלים. רק מאוחר יותר, בימי המשנה והתלמוד, מקבלת המילה את משמעותה העכשווית, של מי שעבר גיור.

המעבר מהשיטה הפטרייאלינית, לפיה האב קובע את הזהות, לשיטה המטרייאלינית, לפיה האם קובעת את הזהות, מתרחש אפוא רק עם היציאה לגלות והמעבר מארץ מולדת לארצות ניכר. זהו מעבר שיש בו היגיון רב כשגבולות הלאום נחלשים ונפרצים. נדודים, רדיפות, פוגרומים, אונס ולחצים כלכליים ודתיים גרמו בוודאי להריונות רבים ללא אב מוכר. במצב זה, רק זהותה היהודית של האם היא לעתים רבות הידועה והבטוחה, וקהילה שדוחה את הוולד בוחרת למעשה לדחות מתוכה גם את האם. הבחירה בעיקרון המטרייאלי הצילה בוודאי מאובדן ומשמד אלפי נשים נאנסות ושמא אף מפותות, יחד עם צאצאיהן, לאורך דורות הגלות.

האם השיבה לארץ מולדת מחייבת גם שיבה לעיקרון הפטרליניאלי? מובן שלא, ואין להעלות זאת על הדעת, כפי שאין אנו מעלים בדעתנו לשוב לנהגים רבים אחרים שנהגו בימי הבית הראשון, והפסיקה ההלכתית העכשווית בוודאי שלא תאפשר זאת. ברם אפשר בהחלט לקוות שהמציאות עצמה תוליכנו לפתרון הגיאוגרפי-קהילתי של ימי המקרא, והג'ר ישוב להיות גם מי שעיקר גיורו הוא בבחירתו לגור ולחיות פה ולהזדהות עם העם היהודי. במוקדם או במאוחר ייאלצו גם הפוסקים ושומרי החומות למיניהם להכיר בשייכותם, קרי יהדותם, של מי ששותפים בפועל לחיינו היהודיים והישראליים ומגדלים כאן כבר דור נוסף של ישראלים המעורים ביהדות ונאמנים למדינה.

אם נשוב לרגע לתמונה ההיסטורית העולה מהמעקב אחר גורם קביעת הזהות, מתברר שבאופן סמלי, יהדות העבר הארץ ישראלית, על ממלכותיה ומלכיה, ארמונותיה וצבאותיה, מקדשיה וכוהניה, הגדירה עצמה לפי האב. זוהי יהדות אבהית-גברית, חזקה ולוחמת, משוקעת בעשייה ובהיאחזות בקרקע, שקיומה הוא קיום ארצי וממלכתי בעיקרו. לעומתה יהדות הגלות, על תהפוכותיה וצרותיה, נדודיה ואסונותיה, רבניה וספריה, הגדירה עצמה לפי האם. זוהי יהדות נשית, רכה ופגיעה יותר, משוקעת בלימוד ותפילה, שקיומה הוא קיום תודעתי וקהילתי בעיקרו.

ומה עלינו? איזו זהות יהודית נוצרת כאן בעידן חדש ומדהים זה, של קיבוץ גלויות ושיבה פלאית לארץ ותחילת הקמתו של בית שלישי?

אפשר שהכותרת שלמעלה יפה לא רק לתיאור מצבם של יוצאי ברית המועצות לשעבר שאינם מוכרים כיהודים. אפשר שהיא מתארת נאמנה את הזהות הישראלית החדשה בכללותה, זו שנוצרה כאן במאה השנים האחרונות: זהות המבוססת מצד אחד על המורשת היהודית, שלאורך הדורות הונחלה לבנים על ידי האבות, ומצד שני על האתוס הציוני, שסימלו הוא ה-M-16 ועיקרו השיבה אל הכוח והמעשה, השיבה לזהות גברית וליהדות של שרירים, שהיטשטשה בדורות הגלות. הישראלי החדש גם הוא אפוא בן לאב יהודי ואם 16.

הבחירה בכוח בכלל ובכוח הצבאי בפרט נבעה ממציאות מיסורת ורוויית דם ודמעות, ודומה שהציבור הישראלי בכללותו שלם עמה ומאמין בה בכל מאודו. ברם באופן סמלי, האם 16 שתפס את מקומה של האם היהודייה המסורתית, הותיר אותנו ללא חלקיה האימהיים של היהדות, אלה שהכרנום היטב בגלות. כשמאסנו בחולשה הגלותית, ויתרנו ללא משים גם על הרכות, הוותרנות, העדינות, הצניעות, ההכלה, ותכונות 'נשיות' רבות נוספות שהיהודי הגלותי ניכר בהן, והצבר הישראלי חסר אותן.

בהבינו היום את מחיר הבחירה באם 16, הגיעה העת לתקן את היתמות הישראלית הזו, ולהשיב לעצמנו גם את האם היהודייה, הדואגת לבניה וחסה גם על שכניה, המטפלת באהוביה ורואה גם בעוני קבצניה. בימים קשים אלה בפרט, בהם כולנו 'צוק איתן', מלא און וזקיפות, אנו זקוקים לצדו של האב היהודי הלוחם גם לאותה נשמה נשית שנותרה בגלות, נשמת האם היהודית המפשרת, מתווכת ומפייסת, שתשמיע קולה ותפעל את פעולתה המאזנת והמרככת.